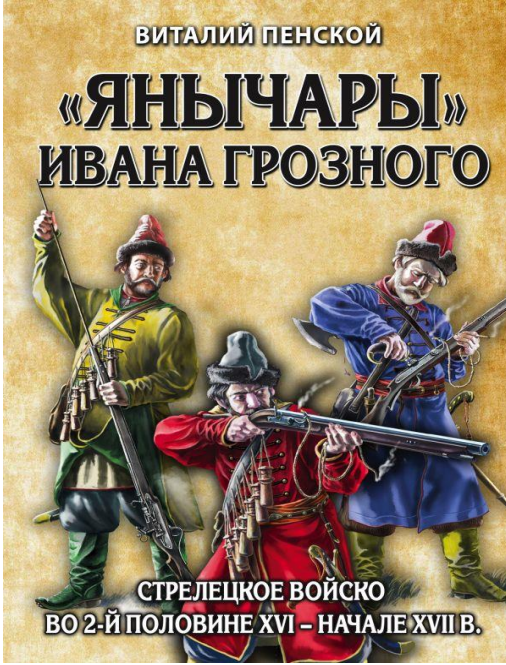

**Vitaliy V. Penskoy, *Yanıçarı İvana Groznogo*, Moskva:
İzd. Yakuza-Eksmo, 2019, 318 s., ISBN: 978-5-04-
101302-8.***

 Bedirhan ZİYANAK^a

Yazar Özgeçmişi: Vitaliy Penskoy 1969 yılında Almanya’da dünyaya geldi. Sovyet ordusunda hizmet eden ailesinden ötürü küçük yaşlarda askeri teknoloji ile tanışma fırsatını yakaladı. Tarihe merakı annesi sayesinde başladı. Annesi onu özellikle tarihi kitaplar okuması konusunda teşvik etti. 1987’de Ukrayna’da Sumi Devlet Üniversitesi’nde tarih lisans eğitimi alırken 1991 yılında Belgorod’a taşındı ve Belgorod Devlet Üniversitesi’nde tarih eğitimini tamamladı. Yüksek Lisansını da aynı üniversitede “Rus ordusunda ağır süvarilerin oluşumu ve gelişiminin tarihi” adlı çalışmasıyla tamamladı. Moskova Beşeri Bilimler Üniversitesi’nde “Orta Çağ ve Erken Yeni Çağ’da Rusya ve Batı Avrupa’da askeri faaliyetlerin gelişimi” çalışmasıyla doktora savunmasını yaptı. Doktorasını bitirene kadar Sosyo-Dini Antropoloji Fakültesinde «Hristiyan Tarihi»

bölümünde dersler verdi. Günümüzde askeri tarih dışında Bizans Tarihi, Rusya ve Bizans ilişkileri, Orta Çağ Kilise tarihi üzerine çalışmalar yapmaktadır. 2005-2006 yılları arasında Sosyal ve Beşeri Bilimler alanında «XV-XVII yüzyıllarda Batı Avrupa’da Askeri Devrim ve Osmanlı İmparatorluğu, Lehistan-Litvanya, Rusya Devleti’nin silahlı gücünün gelişimi; karşılaştırmalı analiz» çalışmasıyla Rusya Devlet Başkanlığı araştırma ödülünü almaya hak kazandı. Aynı şekilde «Rusya’da otokrasinin tarihsel kökeni» başlıklı çalışması da ödüle layık görüldü. Yazarın 100’den fazla yayını bulunmaktadır. Penskoy aynı fakültede ders vermeye ve çalışmalarına devam etmektedir.

* “Korkunç İvan’ın Yeniçerileri”

^a Doktora Öğrencisi, St. Petersburg Devlet Üniversitesi, Tarih Enstitüsü, St. Petersburg/Rusya Federasyonu, ziyanakbedir@hotmail.com

Rus tarihinin en tartışmalı hükümdarlarından olan IV. İvan Vasilyeviç (1530-1547) ya da bilenen unvanıyla Korkunç İvan tahta çıkıp taç giydiği 1547 yılından –ilk kez Çar unvanını kullandı– ölüm yılı olan 1584’e kadar Rusya topraklarında birçok hadise vuku buldu. IV. İvan, hem Rus hem de yabancı araştırmacıların gözünde farklı portrelerde değerlendirilmektedir. Kimilerine göre korkunç bir Tiran kimilerine göre ise Rus Devletinin temelini atan «Beyaz Çar*». İvan’ın tarih sahnesindeki yerini ve vaziyetini Rus tarihçi Ruslan Skrınnikov şu cümleleri ile çok güzel ifade etmektedir: “Kimilerinin gözünde o, Ortaçağ Rusya’sının en bilge hükümdarı idi. Kimilerinin gözünde ise kuşkucu, acımasız, neredeyse aklını kaybetmiş ve suçsuz insanların kanını akıtan bir Tiran* idi. Rus Tarihi’nde gelecek kuşakların gözünde böyle çelişkili değerlendirmelere maruz kalacak başka bir tarihsel figür bulmak zordur”.¹ Kazan ve Astrahan’ın Müslüman Tatarların elinden alınması, Sibirya’ya başlayan akınlar, Büyük Moskova Yangınları (1547 ve 1571’de ki), Livonya Savaşları ve Oprıçnina, Çar İvan’ın Rusyası’nda ilk akla gelen önemli olaylardır. Aynı zamanda 1547-1584 yılları arasında gerçekleşen idari ve askeri reformlar bu çağın Rusya tarihi açısından önemini araştırmacılara işaret etmektedir. Bu konuyla alakalı olarak çalışmamızda, Rus tarihçi Vitaliy Penskoy tarafından IV. İvan dönemi askeri reformları ve ordu hakkında 2019 yılında yayınlanmış eser incelenecektir. Yazar Penskoy eserinde Korkunç İvan’ın kendine sadık, düzenli ve daimi birlikler olması için kurduğu ateşli silahlarla donatılmış “Strelitskiy ordusunu (Стрелецкое Войско)” ele almaktadır. Eser XVI. yüzyılın ikinci yarısından XVII. yüzyılın başlangıcına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Adı geçen eser V bölümden oluşurken bu bölümlerde kendi içinde alt başlıklar ile ayrılmıştır: -Yazarın Önsözü (s. 5-15), Giriş (16-53), I- Ön Deyiş (s. 54-88), II- Strelitskiy Ordusunun Kuruluşu (s. 89-108), III- Strelitskiylerin «Günlük Yaşamı» (s. 109-182), IV- Strelitskiylerin «Silah ve Teçhizatlanması» (s. 183-240), V- Strelitskiylerin «Vazife Usulü» (s. 241-291), Sonuç (s. 292-297), Kronoloji (s. 298-300), Terminoloji Sözlüğü (s. 301-304), Ana Kaynaklar (s. 305-312), Literatür (s. 313-317).

Yazar, giriş kısmında Strelitskiyler hakkında Rus Literatüründeki eserlerin karşılaştırmasını yapmaktadır. Özellikle Nikolay Karamzin, Mihayil Şerbatov, Nikolay Artsıybışev, Vasiliy Kluçevskiy, Dimitriy Maslovskiy gibi önemli Rus tarihçilerinin fikirlerini analiz edilmektedir. Öte yandan Rus Tarihçiliğinde “Strelitskiyler” üzerine

* Beyaz Çar: Rus hükümdarlarını nitelendirmek amacıyla kullanılan bir unvandır. Ancak bu unvan hakkında farklı tartışmalar söz konusudur ve başlı başına ayrı bir çalışmanın konusu olmalıdır. XVI. yüzyılda Rusya’da bulunmuş olan diplomat Sigismund Herberstein, Rus Çarı İvan’ın kırmızı başlık takan ve bu yüzden Kızılbaş olarak adlandırılan İran şahlarının aksine beyaz klobuk giydiği için bu şekilde isimlendirildiğini söylemektedir. Rus tarihçi V. V. Tripavlov, Beyaz Çar ifadesinin politik manada Rusya’nın Türk-Tatar komşuları ile olan kaynaklarından hareketle XVI. yüzyıldan önce olmadığını iddia etmektedir. XVI. yüzyılda Beyaz Çar ifadesinin Nogay mirzaları ile yazışmalarda birçok defa ve çeşitli şekillerde mevcut olduğunu belirtmektedir. Ayriyeten bu ifadenin Kırım elçileri ile yazışmalarda da zaman zaman geçtiğinin altını çizmektedir. Tripavlov’a göre bu unvan Rus hükümdarlarına Doğu halkları tarafından verilmiştir. Beyaz anlamı araştırmacılar tarafından farklı manalarda değerlendirilmektedir: saygıdeğer, büyük, özgür, vergi vermeyen, dürüst, bağımsız, evliya, batılı... Beyaz Çar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: V. V. Trepavlov, *Bely Tsar, Obraz monarha i predstavleniya o poddanstve u narodov v Rossii XV-XVIII vv.*, S. Peterburg: İzd. Olega Abışko, 2017.

* Tiran: Siyasal gücünü keyfi ve şiddete dayandırarak hareket eden mutlak iktidar sahibi hükümdar, yönetici.

¹ R. G. Skrınnikov, *İvan Groznyy* (M.: İzd. AST, 2001), 5.

detaylı bir çalışma olmadığından bu bölümde XIX. yüzyılın önemli araştırmacılarının fikirleri sıkça tekrar edilmektedir. Burada yazarın altını çizdiği husus Rusya'nın bu ilk düzenli ve daimi ordusunun Kazan'ın alınması ve öncesinde yapılan reformlar ile sıkı bir bağlantısının olduğudur (s. 16). Belirtmemizde fayda var ki, Rusların 1552'de Kazan'ı başarılı bir şekilde ele geçirmesinde daha başka sebepler bulunsa da (örneğin Kazan Hanlığı'nda vuku bulan siyasi çekişmeler) Strelitskiy ordusunun bu seferdeki etkisi hiç de yadsınacak boyutta değildir. Bu bakımdan 1549 yılındaki başarısız ilk Kazan Seferinden sonra Çar İvan'ın güçlü bir ordu kurma ve idari reform yapma ihtiyacının kaçınılmaz olduğunu anlaması çok da uzun sürmemiştir. Nitekim bu tür reformların temeli daha dedesi III. İvan döneminde atılmıştı. Yazar Penskoy da aynı şekilde bu olaylar zincirine atıfta bulunmaktadır (s. 18).

Birinci bölümde Çar İvan öncesi tarihsel süreçte babası III. Vasiliy ve dedesi III. İvan'ın yönetim yıllarındaki askeri yapıya kısa bir vurgu yapılmaktadır. Daha sonra Strelitskiylerden önce mevcut olan ve devletin asker ihtiyacını karşılayan Pişalniklerin (Пищальники) kısa bir değerlendirmesi mevcuttur. Vitaliy Penskoy, Korkunç İvan'ın Strelitskiy Ordusunun oluşması sürecinde daha önce var olan Pişalniklere vurgu yapmaktadır. Daimi ve düzenli orduya geçişte önem telakki ettiğini belirtmektedir (s. 88). Bu bölümde yazar, Pişalniklerin taktiği ve mobilize tarzının az çok Strelitskiyleri etkilediğinin altını çizmektedir. Fakat onlardaki gözle görülür problemlerin bu yeni kurulan düzenli orduda yerinin olamayacağını anlaşıldığını söylemektedir (s. 78-88).

İkinci bölümde ise Strelitskiy ordusunun kuruluş aşaması anlatılmaktadır. Burada özellikle üzerinde durulan konu bu ordunun hangi tarihte kurulduğu meselesidir. Letopislerden (Kronik) hareketle farklı tarihlerin mevcut olduğu hem Penskoy hem de diğer Rus tarihçileri tarafından zikredilmektedir (s. 91-92). Bu çalışmalarda ortak bir tarih olarak 1545-1551 yılları gösterilmektedir. Yazarın ise iddiası Kazan'ın alınmasından önce 1550 Şubat'ı ile 1551 Mayıs'ı arasında kurulduğu şeklindedir (s. 92). Diğer araştırmacıların eserleri incelendiğinde de 1550 yılı ön plana çıkmaktadır. Hem A. V. Çernov hem de S. A. Nefedov bu tarihte 3000 kişilik bir Strelitskiy grubunun olduğunu belirtmektedirler.² Diğer yandan başka bir tartışma konusu ise hem Türk hem Rus tarihçiliği adına önemli bir belge niteliği taşıyan «İvan Peresvetov'un: Sultan Mehmet Menkıbesi» ve Strelitskiylerin Yeniçerilerden esinlendiği meselesidir. Penskoy bu meseleye üstün körü bir açıklama getirerek "Yeniçeriler olsa olsa Strelitskiylerin kurulmasında çok dolaylı yoldan Kırım Hanlığı aracılığıyla etkide bulunmuştur" demektedir (s. 105). Yazar, bu sistemin eğer dış dünyadan benimsendi ise bunun Türkiye'den değil Bizans geleneğinden Rusya'ya gelmiş olabileceğini iddia etmektedir (s. 106). Belirtmemiz gerekir ki, dini bağların bulunduğu Bizans ile Rusların bağlantıları göz önüne alındığında bu ihtimal kabul edilebilir. Ancak İvan'ın askeri reformlarını analiz ettiğimiz zaman Peresvetov'un projesine çok yakın uygulamalar yaptığını görmek mümkündür. Ayriyeten böyle bir askeri kurumun Bizans'tan Sofya Paleolog (XI. Konstantin'in yeğeni ve III. İvan'ın eşi) ile geldiğini varsayarsak neden III. İvan veya III.

² Bk. A. V. Çernov, *Obrazovanie streletskogo voyska, İstoriçeskie zapiski*, T. 38 (1951), 285; S. A. Nefedov, "Reformı İvana III i İvana IV: Osmanskoe vliyanie", *Voprosı istorii* 11 (2002): 42.

Vasiliy zamanında bu askeri yapı yoktu? Diğer taraftan Çar İvan'ın çağdaşlarının yazdıklarına bakılırsa sistemin Osmanlı İmparatorluğu'ndan benimsendiği ihtimali güçlü bir şekilde karşımızda durmaktadır: Toskona elçisi J. Reutenfels*, Rusların ana gücünün (Strelitskiy Ordusunun) haklı olarak Türk Yeniçerilerine benzeyen piyadelerden ibaret olduğunu belirtmektedir.³ XVIII. yüzyılın başında Strelitskiyleri gören H. F. Manstein ise onları (Strelitskiyleri) en çok Yeniçerilerle karşılaştırmanın mümkün olabileceğini, meydan muharebelerinde Yeniçerilerin nizamını uyguladıklarını ve neredeyse aynı avantajlara sahip olduklarının altını çizmektedir.⁴ Bunlardan hareketle bizim fikrimizce yazar Penskoj'un bu konu hakkındaki analizi zayıf kalmıştır. Bu konu ile bağlantılı olarak Türkiye'de herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Rusya'da ise birkaç tarihçi bu meseleye mesai ayırmaktadır.

Üçüncü bölüm 5 alt başlığa ayrılmış ve bu alt başlıklarda Strelitskiylerin yapısı, vazife usulü, sayısı, orduya kimlerin seçildiği, Moskova ve diğer şehirlerdeki Strelitskiy teşkilatına mensup askerlerin özellikleri, maaş usulü ve kıyafetleri anlatılmaktadır. Dikkate değer husus maaş usulünün Türklerdeki «ulufe sistemine» yakınlığının Penskoj tarafından da vurgulanmasıdır (s. 153-154). Fakat yazarda diğer araştırmacılar gibi aynı tekrara düşmüştür: Korkunç İvan kendisine takdim edilmek amacıyla yazılan Sultan Mehmet Menkıbesini okudu mu? İvan Peresvetov adlı kişi gerçekten yaşadı mı? Hatta yazar böyle bir menkıbenin XVI. yüzyılda yazılmış olabilme ihtimalinin çok düşük olduğunu aktarmaktadır (s. 154). Ancak Çar'ın yakın danışmanları olan Aleksey Adaşev ve Papaz Silvester'in Peresvetov'un projesine benzer fikirlerinin bulunması bu şüpheyi azaltmaktadır. Üstelik ünlü Rus tarihçi Aleksandır Zimin'in yaptığı araştırmalar da Peresvetov'un varlığına dair şüpheleri ortadan kaldırmaktadır. Fikrimizce bu tür soruların üstünde durulduğu kadar Peresvetov'un tavsiyeleri ile Çar İvan'ın uygulamalarının pratikte benzeyip benzemediği meselesi üzerinde de durulması gerekirdi. Bu sayede daha güçlü çıkarımlar yapılabilirdi. Penskoj'un araştırmacılar ile hemfikir olduğu husus Peresvetov'un İstanbul'a hiç gelmediğidir. Şu da bir gerçek ki, XVI. yüzyılda Osmanlı-Rus ilişkilerine dair iki ülkedeki arşiv kaynakları, karşılıklı ilişkilerin az olmasından dolayı yok denecek kadar azdır. Fakat bu çağın en güçlü devletlerinden olan Osmanlı İmparatorluğu'na dair habersiz ya da ilgisiz kalınması çok da mümkün olmasa gerekir. Ayrıca Karadeniz'de Osmanlı Türklerinin vassalı olan Kırım Hanlığı ile Rusların kesintisiz siyasi ilişkilerinin bulunması Bab-ı Ali'ye dair habersiz veya ilgisiz kalınmayacağını bize göstermiyor mu?

Dördüncü bölüm 4 alt başlıktan oluşmaktadır. Alt başlıkların içeriklerinde ateşli muharebelerde ordunun nasıl vaziyet aldığı, Strelitskiylerin ekipmanları, sahip oldukları soğuk silahlar –kesici, ateşli olmayan-, alan savunmasını nasıl yaptıkları ve saha tahkimatına dair açıklamalar yapılmaktadır. Bahsi geçen konular Kazan Seferi (1552), Livonya Savaşları, Polotsk Seferi (1562-70), Molodi Savaşı (1572) gibi dönemin büyük harekâtları temel alınarak oluşturulmuştur (s. 183-240). Ayrıca Vitaliy Penskoj'un

* Jacob Reutenfels 1671-1673 yılları arasında Rusya'da diplomatik ilişkiler adına bulunmuştur.

³ Bk. Ya. Reytenfels, *Skazanie o Moskovii, Utverjdenie dinastii* (M.: 1997), 332-334.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. *Zapiski Manşteyna o Rossii* (S. Peterburg: 1875), 309.

belirttiğine göre Kazanskiy Kroniği, Strelitskiy ordusu hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir (s. 220). Aynı zamanda yazar sadece Rus yıllıklarını değil, yabancı elçilerin seyahat notlarını ve kroniklerini de burada fazlasıyla kullanmıştır.

Son bölümde yazar iki alt başlıkta Strelitskiylerin vazife usulünü anlatmaktadır. İlk alt başlıkta sıradan bir Strelitskiy ile önceki askerlerin vazifelerinin neler olduğu karşılaştırılmaktadır (s. 241-263). Diğer alt başlıkta ise köy ve kasabalardaki Strelitskiylerin vazifeleri ve savaş gelenekleri hakkında anlatı mevcuttur (s. 264-291). Vitaliy Penskoj'un anlatımına göre Strelitskiyler savaş meydanında ordunun en aktif grubu olmuş, diğer askeri birlikler olan atlı piyadeler ve öncü birliklerin hareket sahasını belirlemişlerdir (s. 291). Yine yazara göre bu daimi ordunun savaş geleneklerini en detaylı anlatan kaynağın İngiliz diplomat Fletçer'ın tuttuğu notların olduğu belirtilmektedir (s. 285).

Sonuç kısmında ise yazar birtakım analiz ve çıkarımlarını ortaya koymaktadır. Bizim açımızdan bunlardan en değerli olanlarından biri şu şekildedir: “Strelitskiy ordusunun ortaya çıkışı tesadüf eseri değildir. Aynı zamanda böyle bir orduya ihtiyaç sadece askeri manada değildi. Hem Çar İvan hem de kendisine yakın saray görevlilerinin bir diğer önemli amacı da merkezi devleti tesis etmek idi. Bu bağlamda kendilerine sadık ve daimi bir askeri grubun kurulmasını gerek görmüşlerdir” (s. 292-293). Belirtmemiz gerekir ki, her ne kadar önce dedesi Büyük (III.) İvan merkezi devlet anlayışının temellerini Rusya'da atmış olsa da güçlü bir merkezi devlet anlayışı büyük oranda IV. İvan döneminde gerçekleşmiştir. Orta Çağ dünyasında da mutlakiyetçiliği sağlamak için gerekli olan en önemli müesseslerden biri güçlü ve daimi ordu idi. Buradan hareketle yazar Penskoj çok yerinde ve doğru bir tespit yapmıştır.

Kullanılan kaynaklara bakıldığında özellikle Rus el yazmaları, yabancı elçi notları ve kronikleri (Leh, Tatar, Ukrayna, İngiliz, Fransız) eserin iskeletini oluşturmaktadır (s. 305-313). Modern Literatürde ise genel olarak Rus ve Sovyet araştırmacıların eserlerine sadık kalınmış, bunun dışında birkaç da yabancı eser kullanılmıştır. Ancak eserin Türk tarihi ile bağlantısını göz önüne aldığımızda bahsi geçen askeri kurumun Türklerden benimsendiği iddialarının mevcut olmasından dolayı yazarın özellikle Yeniçeri Teşkilatı hakkında daha fazla Türk Literatürüne başvurması gerekirdi. Muhtemelen yazar Türkçe bilmemesinden ötürü Türkçe eserler kullanmayı tercih etmemiştir. Ayrıca İngilizce eserlere de başvurmayı tercih etmemiş sadece birkaç çalışmayla yetinmiştir.

Eserin sonunda Yazar Penskoj, okuyucuya kolaylık olmasına adına 1471-1618 yılları arasında gerçekleşen askeri olayların bir kronolojisini koymuştur. Aynı şekilde yabancı ve günümüz Rusçasında kullanılmayan bazı sözcük ve terimlerin açıklamasının olduğu bir sözlüğe de eserinde yer vermiştir.

Adı geçen çalışma güncel literatürde bu konu üzerine detaylıca yazılmış kitapların başında gelmektedir. Yazarın Geç Orta Çağ Rusya Tarihi üzerine uzun yıllardır çalışmalar yapması bu konuya olan hâkimiyetini esere yansıtmıştır. Diğer bir dikkat çekici nokta ise eserin isminin «Korkunç İvan'ın Yeniçerileri» olmasıdır. Burada karşımıza iki sebep çıkmaktadır. Birincisi Strelitskiylerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yeniçeriler ile olan yakın benzerliği ve hatta oradan taklit edildiği iddiasıdır. İkincisi ise Rusya'da birçok

araştırmacının Yeniçeriler ve Yeniçeri Teşkilatına dair aşinalığı ve bu kurumun popülaritesi. Kitap, şimdiye kadar Rusça haricinde başka bir dilde neşredilmedi. Türk Literatüründe IV. İvan dönemi askeri reformları hakkında ayrıntılı bir çalışma bulunmamaktadır. Mamafih genel manada da Korkunç İvan üzerine yapılmış çalışma sayısı da yok denecek kadar azdır. Mevcut olan eserlerin çoğu da başka dillerden çevrilerek Türk Literatürüne kazandırılmıştır. Vitaliy Penskoy «Korkunç İvan'ın Yeniçerileri» adlı bu eseri ile önemli bir alana ışık tutmaktadır. Aynı zamanda yukarıda bahsettiğimiz tarihsel meseleleri de ilim dünyasında tartışmaya açmaktadır. Eserin günümüz askeri tarihçiliğinde özellikle Rusya araştırmaları yapan araştırmacılar için önemli bir kitap olduğunu belirtmek gerekiyor. Temennimiz odur ki, XVI. yüzyıl Rusya Tarihi ile alakalı olan ve aynı zamanda Osmanlı-Rus çalışmaları için de önem arz bu eserin en kısa zamanda Türk Literatürüne de kazandırılmasıdır.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, Kitap İncelemesine başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the book review.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

